

Etkinlikler - Voyvoda Caddesi Toplantıları 2008-2009

1909-2009: Türkiye’de Kùltürün Siyaseti, Siyasetin Kùltürü

Hasan Bùlent Kahraman

Türkiye’deki modernleşme esas itibariyle aşağıdan yukarı gelen bir dalgayla oluşmadığı, benim “*pasif modernleşme*” dediğim bir yapı içerisinde gerçekleştiği için, kùltür meselesi öteden beri aydınların ve yönetici elitin gündeminde olmuş, onların dikkatini çekmiş bir konudur.

Tanzimat’tan itibaren Türkiye’de başlayan modernleşmenin yukarıdan gelen bir darbeyle modernleşme yöntemi içinde ortaya çıktığı söylenir. Ben de bu kanıyı pek de fazla tartışmadan kabul etmiş gibi görünürüm; ama aslında bu, bizim üstünde biraz daha düşünmemiz, biraz daha ayrıntılı bir biçimde ele almamız gereken bir sorundur, çünkü dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir ÷lke, sadece birkaç kişi istediği için değişmez. Hele Tanzimat’taki gibi bir meşrutiyet/anayasa değişikliği veya Cumhuriyet’teki gibi radikal cumhuriyetçi değişim, sadece elitlerin tasavvuruna ve talebine bağılı olarak ortaya çıkmaz.

Tabii ki aydınların gerek Tanzimat’ta gerekse Cumhuriyet’te dışarıdan ithal ettiği belli modernleşme kalıpları ve zihniyetleri vardı; ama eğer içeride bunları taşıyacak ve az çok belli bir ölçüde talep edecek bir dinamik bulunmasaydı, ithal edilmeleri de söz konusu olmazdı. Bu yüzden, yukarıdan modernleşme talebinin altında yatan düşünsel dinamikleri ve onları hazırlayan yerel toplumsal parametreleri daha ayrıntılı olarak incelemek gerekir; ancak henüz o noktaya gelemedik. Bu, zihniyet bakımından da irdelenmemiş bir husus olduğu için, ben de genel kabul etrafında bir pasif modernleşmeyle bu süreci başlattığımızı ve bugüne kadar geliştirdiğimizi öne sürebilirim.

Pasif modernleşme hukuki ve kültürel yapıda meydana gelen değişikliktir. Aktif modernleşme ise altyapı düzeyinde meydana gelen modernleşmedir. Bu, bizde 1950'den sonra ortaya çıkmıştır; yani 1950'den sonra iş başına gelen, kendini sağ, milliyetçi, muhafazakâr gibi sıfatlarla nitelendiren iktidarlar, Türkiye'nin kültürel modernleşmeden ziyade birtakım altyapısal dönüşümler etrafında modernleşmesini öncelik olarak seçmiştir. Ben bunu da “*aktif modernleşme*” olarak nitelendiriyorum. Bu çerçeve içinde bakıldığı zaman, Türkiye'de kültür kavramının Cumhuriyet döneminde ifade ettiği anlamla bugün ifade ettiği anlam, Cumhuriyet'in belli periyotlarında sahip olduğu dinamiklerle bugün sahip olduğu dinamikler arasında çok ciddi bir fark vardır ve bana göre bunlar artık birbiriyle mukayese edilemeyecek derecede ayrılmış, farklı olgusalılıklardır.

Özellikle 1930'ların ikinci yarısından, belki de 1937'den itibaren, bütün 1940'lı yıllar boyunca, 1950'ye kadar Türkiye'de “kültür” dendiği zaman anlaşılan, daha ziyade Almanya'da tasavvur etmiş olan *neoklasik muhakemeye* dayalı kültürdür; yani *gymnasium* eğitimi etrafında biçimlenmiş antik Roma'nın ve Grek kültürünün yüceltilmesine dayanan, *romantik aydınlanmacı* muhakeme etrafında biçimlenmiş olan bir kültürdür. Buna genel olarak literatürde *yüksek kültür (high culture)* denilmektedir. 1940'larda Tercüme Odası'nın kurulması, klasiklerin tercüme edilmesi 1960'ların sonuna, 70'lere kadar çok zayıflayan, etkinliği çok yitiren bir biçimde de olsa devam eden hareketler ve başını Halikarnas Balıkcısı, Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat ve Vedat Günyao'l'un çektiği, Melih Cevdet Anday'ın da sonuna kadar sadık kaldığı *Mavi Anadolu* gibi hareketler Türkiye'de yukarıdan modernleşmenin içerdiği, aynı zamanda hümanizm ve neoklasığe dayalı romantisist bir modernleşme anlayışıdır. Buna karşılık 1950'den itibaren Türkiye'de önemli bir farklılaşma kendini gösterir. 1950'ye gelinceye kadar Türkiye'de sürdürülen modernleşme anlayışının birkaç öznesi mevcuttur. Bunları yerli yerine oturtmadan bu tartışmanın yapılması mümkün değildir.

Cumhuriyet'in içerdiği tür modelinin ve toplumu kültürlendirme, yani akültürasyon modelinin özünü tabii ki Fransız aydınlamacı radikalizmi oluşturur. Modernleşmecilerin dayandıkları kaynaklar bakımından bu böyledir. Fransız aydınlamacı radikalizminin sahip olduğu, içerdiği aydın despotizmi Türkiye'de de kendini yoğun ve tayin edici bir biçimde gösterir.

Bu model, Fransız ihtilalini değerlendiren uluslararası literatürde aynı zamanda “*aydınlanmacı despotizm*¹” olarak geçer. Bu anlayışın bir tek muhakemesi ve bir tek dayanağı söz konusudur: Toplumun gelenekle olan ilişkisini kesmek, koparmak. Gelenek dediğimiz zaman aklımıza sadece tradisyon geliyorsa da bunun yanına bazı konvansiyonları, örf ve âdetleri eklemek gerekir. Toplumun kendini kimlik düzeyinde ifade etmek için kullandığı en önemli araçlardan biri olan din de bu çerçevede içinde 1923’ten itibaren kısmen, bildiğiniz hikâyenin bir parçası olarak devre dışı bırakılır.

1950’den itibaren başlayan, daha popülist bir temele oturan modernleşme muhakemesine hâkim olan ise geleneğe ait olanın; örf, âdete, alışkanlıklara, yerel kabullere ve cemaat kabullerine dayalı olanın yeniden toplumsal olana iadesidir. *Bu ikisi birbiriyle ör tüştürülmeyecek, birbiriyle mukayese edilemeyecek kadar önemli iki farklılığı işaret eder. Biri gelenekten ne kadar uzaklaşırsa o kadar modernleşme olacağı iddiasını savunurken, diğeri modernleşmenin geleneğe kapalı olmadığını, gelenekle modernleşmenin belli noktalarda uzlaştırılabileceğini öne sürer.* Bunu ortaya çıkartabilmek veya hâkim hale getirmek için kullanılan siyasi metot ise popülizmdir ve ezanın yeniden Arapça okunmasından başlayarak derece derece açılan bir halka veya bir yelpaze olarak Türkiye’yi bugüne taşımıştır.

1970’lerden itibaren bu oluşuma yeni bir kanat veya yeni bir boyut eklenir. Bu, Türkiye’nin 1908’den sonra üzerinde düşünmeye başladığı veya üzerinde düşünmesi gerekirken her zaman olduğu gibi hiç düşünmeden pratik planda uygulamaya koyduğu bir kavramla yeniden hesaplaşması anlamına gelir. Okavram *halkçılıktır*. Türkiye, halkçılığı Rusya’daki narodnizmden ve 1930’larda Arupa’da öne çıkan totaliter rejimlerin popülizminden ithal etmiştir. Bunlardan biri, yani Rusya’dan ithal edilen narodnizm köylülüğün dönüştürülmesiyle iç içe geçer. Almanya’dan ve İtalya’dan ithal edilen halkçılık ise daha ziyade bugün kullandığımız anlamda aydınların yok sayılmasına, küçümsenmesine açık, faşizmlerin özünde bulunan bir halkçılık anlayışını ifade eder. Buna bağlı olarak Türkiye’de Halkevleri, Köy Enstitüleri gibi kurumlar meydana getirilmiştir. Ben bunların değerler skalasındaki yerini değil, bu kavramların nereden çıktığını, kültürel planda ve bir toplumsal zihniyet oluşturma sürecinde ne ifade ettiklerini bulmaya çalışıyorum.

Söz konusu halkçılık kavramı 1920’lerde Mustafa Kemal’in yayınladığı Halkçılık *Beyannamesi*yle yenilenmiş, 1970’lerden itibaren Türkiye’de ortaya çıkan sol kültürle iç içe geçmiştir.

1970'ler, halkçılığı kendine ait bir sol anlayışla bütünleştirmeye yönelmiş ve solun çeşitli düzeylerinde kendisini göstermeye başlamıştır. Halkçılık etrafında karşımıza birkaç kavram çıkar. 1930'lar daha ziyade Sovyetler Birliği kültür anlayışı muhakemesine dönük anlamlar ifade eder ve orada iki önemli kavram kendisini gösterir. Bunlardan biri, 1930'larda daha totaliter olan rejimin kendi muhakemesine, kendi tarzına, talebine uygun bir toplum modeli yaratmak için öne sürdüğü *proletkult* kavramı, yani proletaryaya ait bir kültür oluşturma yaklaşımıdır. İkincisi yine 1933'te Moskova'da düzenlenen bir yazarlar kongresinde tarif edilmiş olan toplumcu gerçekçilik kavramıdır.

1970'lerde ve 1980'lerin ilk yarısında Türkiye zamanını *proletkult*'u daha az olmakla birlikte esas itibariyle toplumcu gerçekçilik kavramını tartışmakla geçirmiştir. Toplumcu gerçekçilik, yani sosyalist realizm, bazen "sosyalist" kelimesinden duyulan alerji ya da korku nedeniyle "toplumsal gerçekçilik" olarak da ifade edilir. Bu arada kavramın bu şekilde esnetilmesinin altında yatan bir neden, toplumcu gerçekçiliğin Stalin dönemi Rusya'sında tarif edilmiş, iki ucu kapalı bir model olmasıdır. Ama özü itibariyle bu kültür de Amerikalıların yaptığı *high culture-lowculture* ayrımının bir ayağına, yani yüksek kültüre dayanır.

Türkiye'de de 1970'lerde bu kültürel modeli savunan daha kültürlü aydınlar Brecht'ten veya György Lukács'tan bahsederdi. Bunlar belki Marksist bir kültür anlayışına sahip insanlardı, ama öyle sıradan, oturulup bir çırpıda okunacak, tüketilecek insanlar değillerdi. Tiyatroda veya sinemada Brecht'çi soyutlamalar o dönemde öne çıkmıştır. Brecht'çi epik tiyatro anlayışı söz konusuydu. Roman eleştirilerinde içlerinde benim de bulunduğum bir çevre Lukács'çı tarihsel roman, burjuva romanı, toplumcu gerçekçi roman veya eleştirel gerçekçi roman anlayışını Türk edebiyatına uyarlamaya çalışıyordu. Sonradan Türkiye'de bu konu, ister yozlaşma ister çözümlenme deyin, öyle bir noktaya geldi ki, zamanında Beckett çevirmiş olan biri Lukács'a "bir Macar köylüsü" deme noktasına kadar götürdü işi.

1970'lerdeki bu model aslında siyasetten kültüre giden bir doğrultuda işlemekteydi. 1970'leri 1920'lere veya 40'lara bağlayan temel önerme ya da temel açıklayıcı *apparatus* buydu. Siyasetten kültüre giden belli bir siyasal pozisyon hazırlamak için onun gerektirdiği kültürel dokuyu da hazırlamayı öngören anlayış 1980'lerin ortasından, hatta 1983'ten itibaren çok keskin ve çok şiddetli bir biçimde koparıldı.

12 Eylül 1980 darbesi kültürel planda da açılımları olan bir hareketti. Bunun birkaç nedeni vardır. Benim altını çizmeye, yeniden hatırlatmaya çalıştığım gibi, 1980 askeri darbesi bütün benzer faşizm uygulamalarında olduğu gibi bir *aydın karalamasıyla* ortaya çıktı ve kendine kitlesel destek yaratabilmek için, ilkel bir halk dalkavukluğu yaparak çok açık bir popülizme yöneldi. Dönemin cunta lideri meydan meydan dolaşıp aydınların ne kadar alçak, aşağılık, kökü dışarıda, satılık, hain, toplumuna yabancı (Bir öğrencim bu konuda bir söylem analizi yaptığı için bu kavramların kullanılış frekansını biliyorum) olduğunu söyleyerek “Bütün meşruiyet kaynağı halkçılıktadır” diyordu. Bu hareket beraberinde 1960’lardan başlayarak 1970’leri boydan boya etkilemiş olan bir temel önerme ya da temel kavram olan “ideoloji”yi de ortadan kaldırdı. Türkiye bu ilkelliği o dönemde yaşadı. (Devamında da “İdeolojiler öldü” diye bir, günün moda tabiriyle söylemek gerekirse, “söylem” başlatıldı.) 1983’te iktidara gelen Anavatan Partisi ve genel başkanı da bunu aynen benimsedi. İdeolojilerin ortadan kalktığını, dört ideolojiyi - dört parti demek istiyordu- kendi partisinin bünyesinde birleştirdiklerini söylüyorlardı. Bunun arkasında 1982 Anayasası, Türkiye’de siyaseti topluma anayasal olarak yasaklayan bir muhakeme aranabilir, ama bundan daha önemlisi şudur: Türkiye 1980’lerde daha önceki yüksek kültür temelindeki modellemelerden uzaklaşarak popüler kültür denetimine girdi. Popüler kültür o dönemde postmoderniteyle iç içe geçerek kendini gösterdi.

Benim *Post-modernite ile Modernite Arasında Türkiye* isimli kitabımda uzun uzun anlattığım ve göstermeye çalıştığım gibi, postmodern oluşumlar Türkiye’de üç temel noktada ortaya çıkar.

Bunlardan biri, devletin geriletilmesidir. 24 Ocak 1980 kararıyla birlikte o dönemlerde Avrupa ve Amerika’da eşzamanlı olarak kendisini gösteren neoliberal yeni sağ politikalara bağlı olarak, piyasa ekonomisi başlığı altında tanımlanan bir yaklaşımı içinde Türkiye’de devlet doğru olarak, doğru bir biçimde geriletildi. Bu, çok gecikmiş, çok ihmal edilmiş ve devletin siyasal alanı, bireysel alanı kapatmasını sürekli hale getirmiş bir ihmaldi; 1980’le birlikte “piyasa ekonomisi” vurgusuyla başlatıldı, dolayısıyla devletin kültürel alandan çekilmesi de söz konusu hale geldi.

Bunun ana nedeni medyanın ve iletişim ağlarının genişlemesiydi. Ekonomik nedeni bir tarafa bırakırsanız, medyanın ve iletişim ağlarının genişlemesi dışında devletin gerilemesini sağlayan bu ölçüde güçlü ikinci bir araç bulmak mümkün değil, olamaz da; çünkü 1980’lerin

ortasına kadar sadece tek kanaldan TRT olarak yayın yapan televizyona karşı birdenbire özel televizyonların kurulması, uydu antenlerinin devreye girerek yurtdışı televizyonların izlenmesi, devletin Türkiye’de kendini var etmek ve aktif halde tutmak için kullandığı en önemli araç olan sansürü devre dışı bıraktı.

Althusser’in eski kavramıyla söyleyecek olursak, devlet ideolojik aygıtları olarak medyanın kendi endoktrinasyonunu yaratabilmek için çok uzun süre kullandı. Türkiye’de özel kanalların devreye girdiği bir dönemde herhangi bir bilginin farklı yönleriyle verilmesinden devlet de payını düşeni alacaktır. Televizyonun, hatta haberleşmenin daha yaygın bir biçimde ortaya çıkması, devletin kültürel planda gerilemesinin en önemli aracıdır.

Buna eklenecek üçüncü olgu ise *sivil toplum* kavramının gelişmesi, yani şimdi özel alan diye tartışılan bireysel alan ya da bireyin alanı diye de yorumlanabilecek gelişmedir. Bu gelişme sonucunda Türkiye’de toplum kendisinin devletten farklı bir yaklaşım veya model içinde pozisyon alabileceğini öğrendi. Bu, özünde 1950’den itibaren başlamış olan popülizmin popüler kültüre dönüşme haliydi. Tabii ki popüler kültür ve popülizm aynı şey değildir.

1980’lerden itibaren ilk defa 1960’larda ortaya çıkmış ve sosyolojik dönüşümün kültürel plandaki en büyük yansıması olan popüler kültür, yani *arabesk* artık gündelik hayatın içinde yüksek kültürle birlikte at koşturan, kendini ona rakip olarak açıkça gösteren, öyle olduğunu iddia eden bir noktaya erişti. 1980’lerde popüler kültürün gelişmesi ve kendine ait bir varlık kazanması bir anlamda arabeskin meşrulaşmasıydı. Orhan Gencebay ve o dönemde arabesk yapanların kültür unsurları haline dönüşmesi bunların hem meşrulaşmasına, hem de doğru sosyolojik bir veri niteliği kazanmasına yol açtı. Bu bakımdan 1980’lerde ortaya çıkan kültürel oluşumlar daha önceki dönemde söz konusu edilebilecek Hegelci bir *teleolojik kültür* anlayışını da aştı. Kültür daha önceki dönemde geleceğe dönük teleolojik bir devlet ve toplum yaratmanın aracı olarak görülürken, 1980’lerden itibaren içinde yaşanan gündelik gerçekliğin bir başka adı olarak nitelendirilmeye başladı ve yüksek kültüre önemli bir yıkım getirdi.

1980’lerin ikinci yarısından başlayıp 1990’ların sonuna kadar devam eden bu dönemi ben bir süre önce yayınlanan *Post Entelektüel Dönem ve Roman* isimli kitabımda “*kaotik dönem*¹” diye nitelendirdim. Ortada bir kaos vardı, ama matematikle veya fizikle uğraşanların bilecekleri gibi bir kaos değildi bu. Kaosun kendine göre bir bir geometrisi vardır; yani kaos okunabilir, izlenebilir ve çözümlenebilir bir olgudur, ama daha sonra karşımıza bu kaotik

dönemin aşılmasını sağlayan dinamikler gelecektir; bunlar kendilerini 1990'lardan itibaren gösterir. 1990'ların sosyokültürel plana en büyük etkisi tabii ki küreselleşme üzerinden gelecektir. Küreselleşme, piyasaların uluslararasılaşmasıdır.

Emperyalizmin birinci dalgası 1840'lerden itibaren ortaya çıktı. Türkiye de Tanzimat'ta bu yeni gelişmeden payına düşeni alırken onun ayrılmaz parçası olan demokrasi ve insan haklarının temel kabullerinin de sermayenin gittiği yere gitmesini istedi. Bundan daha doğal bir şey olamaz. Tanzimat Fermanı'nda kimsenin canından, malından, ırzından endişeye düşmeyeceği, bunların hepsinin güvence altında olduğu söylenir. Bu aslında en basit bir hukuk kuralının zikredilmesidir. İngiliz, Alman veya başka yabancı sermaye Türkiye'ye gelip Osmanlı İmparatorluğu'na yatırım yapacaksa evvela canından, malından, ırzından, yani liberal doktrinin özüne uygun bir biçimde mülkiyet konusunda bir problem çıkmayacağından emin olmak ister; liberal doktrinin özü budur. *Liberal doktrin kendini haklar temelinde değil, mülkiyet temelinde ifa eder; evvela mülkiyet hakkı vardır, diğer haklar ona bağlı olarak ortaya çıkmıştır.*

1990'lar küreselleşmesi bundan daha farklı değildi; içerik anlamında eşyanın tabiatına uygun olarak çağın koşullarını öngörüyor, çağın gereksinimlerini arıyordu, ama problem aynıydı. Yeni sermaye gelirken yeni haklar isteyecekti. 1990'larda küreselleşme olarak ortaya çıkan bu oluşum yenilik kavramı içinde kendini bir temel noktada gösterdi. Bu nokta, kimlik, fark ve tanıma politikalarının ortaya çıkmasıydı. Sonuç itibarıyla sermaye *ucuz emek* veya genel olarak *emek* düzeyinde hareket ederken, bunun bir çoğulculuk temeline oturması gerektiğini de ön koşul olarak beraberinde getiriyordu. Bir topluma yatırım yapacaksınız, sermaye taşıyacaksınız, dünyanın en kıymetli şeyi olan sermayeyi oraya götüreceksiniz; kimlik temelindeki ayrışmadan dolayı iç savaşın yaşandığı bir ülkeye gider misiniz? Yoksa o ülkenin kimlik temelindeki ayrışmayı ortadan kaldırıp bir uzlaşma zemini oluşturmasını mı istersiniz? *Küreselleşmenin beraberinde kimlik fark ve tanıma politikaları getirmesinin altında yatan ana neden budur.*

Avrupa Birliği'ne girmek isteyen Türkiye'den önce kendini düzeltmesinin, problemlerini çözmesinin istenmesinden daha doğal bir şey olamaz Avrupa Birliği açısından bakınca. Avrupa Birliği diye bir şey yoktur; olamaz. Avrupa Birliği, Avrupa sermayesidir; dolayısıyla o sermayenin mobilizasyonu veya hareketliliği içinde akacağı yeni mecralarda kendisine bir güvence araması doğaldır.

O güvencenin kaynağı, küreselleşmenin talep ettiği kimlik politikaları düzeyindeki yeni düzenlemelerdir. Bu, tabii ki çoğulculuğun ve çokkültürlülüğün kabul edilmesi, ayrıca söz konusu kabulün dayatılması, anayasallaştırılması, temel demokratik bir veri olarak benimsenmesi anlamına gelir. Bu bakımdan 1990'lerde Türkiye'de 1980'lerde belki ucunu ilk defa gösteren kimlik politikaları ve kimlik temeline oturmuş olan çoğulculuk tartışmaları gündeme gelmeye başladı ve içlerinde iki kurucu kimlik önem kazandı: Kürt kimliği ve Müslüman kimliği.

Türkiye'de 1990'lardan sonra ortaya çıkmış olan demokratikleşme veya toplumsal ayrışmalar, birleşmeler Kürt ve Müslüman kimliği temelindedir. Demokrasinin kurucu öznesi olan bu kimliklerin 90'lardan sonra beraberinde ne getirdiğine iyi bakmak gerekir.

Politik olarak 1991'de başlayan sürecin başlangıç tarihi esas itibariyle 1994'tü. Yapılan yerel seçimlerde dönemin İslamcı partisi büyükşehir belediye başkanlıklarını Türkiye'nin büyük bir bölümünde kazandı. Bu, 1908'den, 1923'ten bu yana devam eden temel politik kabullerin dışında bir oluşumdur. Türkiye'de siyasetin yapısal iki öznesinden birisi olan merkezin buna bir tepki göstermemesi mümkün değildi. Merkez, benim gene *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-1* isimli kitabımda anlattığım, "*OBAkoalisyon*" olarak adlandırdığım bir yapıdır ve *ordu*, *bürokrasi* ve *aydınlardan* oluşan bir blok niteliğindedir. Bu *Tarihsel Blok* 1840'tan itibaren, Tanzimat'tan beri modernleşme eksenindeki dönüşümü sağlamış olan temel *impetus*, yani ilk harekete geçiren kuvvettir. Başta söz ettiğim, aydınlardan oluşturduğu modernleşme anlayışı esas itibariyle merkezin kurduğu, uyguladığı bir projedir. Bunun karşısında 1950'den itibaren kendini göstermiş bir siyasal çevre söz konusudur.

Siyasal çevre ordu, bürokrasi ve aydınlara karşı genel olarak halktan oluşur. (Daha aydınlatmak isterseniz taşra burjuvazisi ve köylülük diye tarif edebilirsiniz.) Siyaset ve muhalefet çevresini oluşturan unsurlar bunlardır; çünkü teleolojik/ereksel modernleşme ve onun gerektirdiği kültürel dönüşüm, yani yukarıdan modernleşme, Tarihsel Blok aracılığıyla merkezin inisiyatifindeki modernleşme, içinde siyaseti barındırmaz. Burada siyaset olamaz; böyle bir model zaten siyaseti kabul edemez. Siyaset muhalefet demektir. İktidar her rejimde vardır, tarih öncesi dönemde de vardır. *Pierre Clastres* okursanız, tarih öncesi toplumlarda da güç kavramı içinde iktidarın kendine özgü modeller içinde var olduğunu görebilirsiniz. Siyaset ancak muhalefetin ortaya çıkmasıyla söz konusu hale gelebilir.

1940 sonrası modernleşme anlayışı siyaseti bünyesinde barındırmıyordu ve Türkiye'deki modernleşme 1950'den itibaren çevreyle merkez arasında bir iktidar kapma yarışına dönüşerek bir pinpon veya tenis maçı gibi cereyan etti. 1950'de çevre, merkezin elinden iktidarı aldı. 1960'ta merkez buna tepki göstererek askeri darbe yaptı. 1965'te çevre seçimi kazandı, 1971'de merkez buna tepki göstererek darbe yaptı. 1973'te çevre seçimi kazandı, 1980'de merkez buna tepki göstererek darbe yaptı. Araştırmamız geren husus şu: 1994'te başlayan bu gelişme merkezin tepkisini çekecek miydi? Efeğışen koşullarda hemen olmadı bu iş; süreç devam etti. 1995'te yerel seçimlerdeki siyasal İslam iktidarı bu defa merkezi genel yönetimde işbaşına gelince, 1997'de merkez daha fazla beklemeyerek şimdi çok tartışılan 28 Şubat tepkisini gösterdi. Mekanizma olarak bakıldığında 28 Şubat tepkisinin 1960, 1971, 1980 tepkilerinden fazla bir farkı yoktu; bu bakımdan akılda kolay kalsın diye 1999 yılını yeni kültürel yapının oluşma tarihi şeklinde nitelendiriyorum.

Aynı mantığı kurmaya devam edelim. 1997-1998 merkez tepkisine karşı ne vardı? 2002'de çevrenin yeniden iktidarı geri alması. 2002 iktidarına karşı eskiden on yılda bir yapıyordu denen darbeler, muhtıralar 2007 Nisan'ında kendini gösterdi; yani darbelerin arası açılmıyor, daralıyor. Bunun kültürel plandaki yansıması neydi? 2007 Nisan'ına karşı 2007 Temmuz çevre hareketi vardı; yani hadise neredeyse artık aylara kadar indirgenmiş durumdadır. *Bu dönemi getirdiği oluşum bu defa siyasetten kültüre dönük olan yapıyı tersine çevirerek, kültürden siyasete gidilen yeni bir dönemi mi başlattı.* Burada kültürden kastım doğrudan doğruya kimlik ve o kimlik temelinde üretilen politikalarıdır.

Bugün Kürt kimliği ve İslam kimliği başta olmak üzere onlara tepki gösterecek şekilde Türk kimliğinin öne çıkmasıyla birlikte kültürden siyasete giden bir doku meydana geliyor Türkiye'de. Şimdi Alevi kimliğinin siyasallaşmasıyla karşı karşıyayız veya cinsellik temelindeki bir kültürün siyasallaşmasından yanayız. Eaha önce sivil toplumu oluşturduğu düşünülen daha nötr kimliklerin siyasal aktif özneler haline geldiği bir dönemin içinden geçiyoruz. Bu dönemde İslam ve Kürt kimlikleri ekseninde devam eden gelişmelere bir reaksiyon olarak Türk kimliği temeline oturmuş bazı milliyetçi yaklaşımlardan söz edilebilir. Eaha önemli bir realite ise lümpenlik kavramının varlığı. Türkiye'nin üzerinde düşünmediği ana problematiklerden biri, belki birincisi budur.

Türkiye'de 1950'lerden bu yana devam eden göç hareketinin son dalgası 2001 krizinden sonra yaşandı. Tarımsal kırsal alandaki nüfus büsbütün azaltıldı ve bunlar sosyolojik bir dönüşüm meydana getirdi.

Bu dönüşümün özü, yani metropollerde ortaya çıkan, gündelik jargonda “varoşlar” diye nitelendirdiğimiz oluşum 1990’lardan itibaren yaşadığımız en büyük realitedir. Bu kitlenin ne olduğunu bilmiyoruz. Körün filii tarif etmesi gibi parça parça tarif eden araştırmalar var sadece. *Esas itibariyle kendine ait değerlerle modernleşmek isteyen bir kitleden söz ettiğimizi ifade edebiliriz.* Bu kitle 1990’larda kendini politik cephede yeteri kadar konumlandıramadığı için bir sağdan biri soldan iki partinin tabanındaydı: Tamamen tepkisel düzeyde siyaset yapan MHP ve DSP.

2002’den itibaren bu kitlenin sözünü ettiğim reaksiyon boyutunda AKP’nin tabanını oluşturduğu bütün araştırmalar tarafından saptanmış bir gerçektir. Bu kitle modernleşmek istiyor; dolayısıyla Adalet ve Kalkınma Partisi’ni 1950’den beri devam eden bir anlayış içinde kendisini modernleştirecek, ama kendi örfü, âdeti, geleneği içinde bu modernleşmeyi sağlayacak bir parti olarak nitelendiriyor. Karşımızda duran, İslami kimlik temelinde politika yapan bir partinin ve onun ürettiği söylemin temel kurucu unsuru bu. Dolayısıyla söz konusu söylem, tahlil edildiği zaman özünde modernleştirici bir söylem olarak nitelendirilebilir; fakat bu yeterli değildir, çünkü bu kitlenin ürettiği, geniş anlamıyla kimlik temeline oturmuş olan politika ve kültürel yeni model kapalı bir mekanizmaya sahiptir. İçinde yaşadığımız politik gerçeklik de, bu partinin, İslamı siyasal bir olgu şeklinde değil kültürel bir olgu şeklinde kavradığını, gösteriyor. Daha açık söylemek gerekirse gelenekle bütünleşmiş bir modernleşme anlayışının partisidir ve iktidarındır Ak Parti dönemi.

1950’yi 1965’e ve 1970’e bağlayan göç dalgasının kent merkezine taşınarak modernleştirilmesi I. Boğaz Köprüsü, 1970’lerden itibaren devam eden göç dalgasının yine kent merkezine taşınarak modernleştirilmesi ise II. Boğaz Köprüsü aracılığıyla gerçekleşti. Bugüne kadar geçen sürede cerayen eden bütün tartışmalara rağmen III. Boğaz Köprüsü inşa edilmemektedir. Bunun için bulunmuş olan yeni formül, bu göçerlerin buldukları yerde ikamet etmeye zorlanmasıdır. Zorlanmayı cebir anlamında kullanmıyorum; bu insanların bulunduğu yere modernleşmenin altyapısının götürülmesinden ve bunu sağlayan iktidarla o kitle arasında bir siyasal alışverişin doğmasından söz ediyorum. Son seçimlerde ortaya çıkan sadaka, yardım gibi adlarla anılan uygulamanın altında yatan ana mesele budur.

İstanbul’un çevresindeki mahallelerde ikamet eden kitle kent merkezine gelmeyip kendi bulunduğu yerde bir lokal kültür üretmektedir. Bu kültürün birleşenleri lümpenliğe dayalıdır; bu kitleler ne köylüdür ne kasabalı.

Kendini kimlik skalasının en altındaki değerlerle tarif eder: din ve milliyet, hemşerilik, mahallelilik. *Amerika Birleşik Devletleri'nin yüz yıl önce yaşadığı modernleşme hadisesi nihayet Türkiye'de de tamamlandı. Türkiye'de siyasal iktidarın kararını kırsal alan değil, şehir merkezleri, çeperleri, varoşları ve oralardaki gecekondu yerleşimi oluşturmaktadır.*

Yüz yıl önce Amerika'da da böyle olmaya başlamıştı. Bu kitlenin kendini tarifinde en hâkim unsur dinsel kimlik, İslami kimliktir. Şaşırtıcı olabilir ama Amerika'da da bu böyledir. Buna bağlı olarak bu dönemin yarattığı bir anomiden söz edilebilir. Sosyolojik bir tabir olan anomi, sosyal unsurların belli modellemeler etrafında tarif edilememesi anlamına gelir.

Kısaca, 80'lerin kaotik dönemine mukabil bugün yaşanan, anomik bir dönemdir.

Bu döne min beraberinde getirdiği unsurlardan biri devam eden aydın düşmanlığı, ikincisi buna bağlı olarak şimdi büsbütün yaygınlık kazanan bilimsel bilgi ve uzmanlık bilgisinin reddedilmesidir. Bunun en somut örneği tarih alanında görülebilir. Hangi televizyon kanalını açarsanız açın "Türkiye gerçeğe yüzleşiyor", "Türkiye gerçeğini öğreniyor, tarihiyle yüzleşiyor" söylentisi etrafında birtakım insanların tarih konuştuğunu görüyorsunuz. Oysa bunlar ancak tarihsel sohbet sayılabilir. Anekdotik fıkra, söylenti kabilinden ham bir materyaldir, bilgi değildir. Bilimsel bilgi bir metot meselesidir, her şey bilgi kapasitesi içine girmez. Türkiye bilgiyi bu döne mde enformasyonla değiştirmiştir; enformasyonu da datayla, yani ham veriyle değiştirme ç abası içindedir. Basının baştan beri popülist bir tavır almasıyla ülkede bilgiden ve gerçekten kopan uzaklaşan bir kültürel atmosfer oluşmaktadır. Bence bu noktaya gelinmesinin altında yatan önemli neden, Türkiye'nin sivilleşmesinin yarattığı yeni gerçeklikten toplumun ürkmesidir. Bu ürküntü sonucunda toplum bugün yarı mitolojik-yanı anekdotik, ama özü itibarıyla dejeneratif bir bilgi temelinde yeni bir kültür üretmektedir ki, bunun bir ölçüde bir kaçış kültürü olduğunu söylemek gerekir. Ne var ki, bu nihai bir nokta değildir. Bunu herhangi bir pejoratif anlam içinde de ifade etmiyorum. Olacak şey değildir. Ben kütleli bir toplumsal kültür döneminin sadece bir ara konağında bulunduğumuzu belirtiyorum. Bu neredeyse tüm toplumlarda böyle olmuştur, bu şekilde cereyan etmiştir. Türkiye yukarıya doğru hareketliliği bakımından çok hızlı bir toplumdur. Herkes sınıf atlamak kaygısındadır. Bu bakımdan kimlik politikalarının ve kimliklerin genel olarak büyük bir kalıcılık taşıyacağını şahsen düşünmüyorum. Hele kimliklerin dışına çıkılmaz bir tanım alanı yaratması halinde büsbütün antipatik geleceği kanısındayım. Bu bakımdan hareketli, yukarıya doğru hareketli bir toplumda belirttiğim kısıtlamaların da hızla aşılabacağı muhakkaktır. Bu bir modernleşmedir. Türkiye modernleşmesini tamamlamamıştır. Devam ettirmektedir. Değişen modernleşmenin modernleşmesidir.